

УКРАЇНСЬКИЙ ВЕКТОР КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ПОСТКОМУНІСТИЧНОЇ ПОЛЬЩІ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Хахула Л. І., Підшибякін С. В.

ВСТУП

Соціологічний зріз польської громадської думки перших десятиліть ХХІ століття засвідчив помітне місце культурної компоненти в структурі суспільно-політичних уявлень поляків про власну державність. У 2016 р. відповідаючи на запитання про вирішальні фактори відновлення незалежності Польщі після Першої світової війни, 18,6% респондентів вказали на культуру (літературні твори, музику, мистецтво), яка «динамічно розвивалася і відіграла важливу роль в консолідації поляків, зміцненні національної гордості, транзиті патріотичних цінностей та історичній освіті»¹. Тексти культури, історичний живопис, національні музичні твори, на думку респондентів, не лише підкріплювали серця у важкі історичні періоди, але й давали віру в спроможність відновлення незалежності та боротьби за неї.

1. Культурна дипломатія як форма та інструмент міжнародної комунікації

Суспільні настрої третього десятиліття посткомуністичної історії Польщі віддзеркалювалися в діяльності державно-політичних структур, відповідальних за реалізацію публічно-дипломатичних стратегій, презентацію польської культурної традиції, охорону історико-культурної спадщини в країні та за кордоном. Інструментом такого роду діяльності була культурна дипломатія, тобто «трансляція зразків національної культури на зарубіжну аудиторію», яка здійснювалася зовнішньополітичними відомствами, або уповноваженими для цього державними органами². Її

¹ Kwiatkowski P. T. *Odzyskanie niepodległości w polskiej pamięci zbiorowej*. Warszawa: Narodowe Centrum Kultury, 2018. S. 187.

² Процюк М. В. Роль публічної дипломатії у сучасних українсько-польських відносинах : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2017. С. 25. URL: <https://shron1.chtyvo.org.ua/>

ефективність визначалася низкою чинників, серед яких зокрема двостороння активність щодо спільної освіти, обміну інформацією, техніками, перспективами; контекстуалізація для певного регіону, цільової групи, культурного середовища; еластичність, креативність, можливість адаптації до мінливих політичних чи соціально-економічних умов³.

Метою пропонованого дослідження є аналіз процесу інституційного становлення культурної дипломатії Республіки Польща на початку XXI ст., а також узагальнення особливостей реалізації культурно-дипломатичних заходів Польщі щодо України та українців.

До політичного дискурсу Польщі термін «культурна дипломатія» увійшов взамін за визначення «державна культурна політика». Під останнім розумілася «промоція польської культури або промоція Польщі через культуру»⁴. Наприкінці 1990-х рр. Уповноважений міністра закордонних справ з питань промоції польської культури за кордоном Рафал Вісневський вважав, що культурна дипломатія є «методом досягнення цілей закордонної політики засобами культури та діяльністю спеціальних інституцій (польські інститути, культурно-наукові аташе) та слугує потребам нормального міжкультурного діалогу»⁵. Тодішні політичні еліти поклали на польські закордонні представництва обов'язки «промоції польської держави через культуру та науку»⁶.

У офіційному документі Міністерства закордонних справ та Міністерства культури і національної спадщини під назвою «Закордонна культурна політика Польщі та її пріоритети на 2001–2003 рр.» стверджувалося, що «головною метою державної

Protsiuk_Mariia/Rol_publichnoi_dyplomatii_u_suchasnykh_ukrainsko-polskykh_vidnosynakh.pdf? (дата звернення: 10.01.2020).

³ Schneider C. The Unrealized Potential of Cultural Diplomacy: “Best Practices” and What Could Be, If Only... *The Journal of Arts Management, Law, and Society*. 2009. Vol. 39. № 4. s. 265.

⁴ Langowska J. Dyplomacja kulturalna czy kulturowa – definiowanie kultury i jej roli na arenie międzynarodowej z perspektywy nauk humanistycznych. *Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ. Nauki Humanistyczne*. 2018. № 21. S. 55. Doi: 10.26361/zntdh.09.2018.21.03 55.

⁵ Wiśniewski R. Ku polskiemu modelowi dyplomacji kulturalnej. *Rocznik Polskiej Dyplomacji Kulturalnej*. 1999. S. 8.

⁶ Umińska-Woroniecka A. Od promocji stosunków kulturalnych i naukowych do dyplomacji kulturalnej w działaniach polskiej służby zagranicznej. *Polski Przegląd Dyplomatyczny*. 2010. № 5–6. s. 50.

культурної політики є презентація польської культури, наших наукових досягнень; посередньою метою – проєктування більш об’єктивного образу Польщі серед щоразу ширшої закордонної аудиторії, що особливо важливо в світлі старань задля приєднання до Європейського Союзу»⁷.

2. Інституційні засади культурної дипломатії Республіки Польща на початку XXI століття та її український вимір

Незважаючи на стійкий демократичний розвиток польського суспільства, помітний вплив на цілі та завдання польської культурної дипломатії мали політично-ідеологічні фактори. Наприклад, під час тривалої присутності посткомуністичних еліт на політичній арені (президентство Александра Квасневського в 1995–2005 рр., урядування Лешека Міллера, Марека Белкі в 2001–2005 рр.), засади і практики історико-культурної політики сформували польські консерватори. Згодом цей різновид політичної активності отримав назву «нова історична політика». В своїх ідейно-організаційних формах згадана стратегія зародилася і в структурах Міністерства культури і національної спадщини, яке під такою назвою (до цього Міністерство культури і мистецтва) розпочало свою діяльність в листопаді 1999 р. після зміни назви, а, відповідно, й структури⁸. Проте уже через неповних два роки, 20 жовтня 2001 року, відомству змінили назву на Міністерство культури, яке функціонувало до 31 жовтня 2005 року⁹. Від 31 жовтня 2005 р. – знову стало Міністерством культури і національної спадщини¹⁰.

⁷ Zagraniczna polityka kulturalna Polski i jej priorytety na lata 2001–2003. Przegląd Rządowy. 2001. № 9. s. 65–67. URL: http://www.poprzedniastrona.premier.gov.pl/archiwum/_i/dokumenty/PR0109.pdf (дата звернення: 11.09.2021).

⁸ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 26 października 1999 r. w sprawie utworzenia Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Dziennik Ustaw. 1999. Nr 91. Poz. 1014.

⁹ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 20 października 2001 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie utworzenia Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Dziennik Ustaw. 2001 Nr 122. Poz. 1329.

¹⁰ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 31 października 2005 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie utworzenia Ministerstwa Kultury. Dziennik Ustaw. 2005 nr 220. poz. 1885; Слід додати, що ініціативи зміни назви міністерства були зумовлені політично – вираз «національна спадщина» в назві міністерства з’являвся за консервативних урядів Єжи Бузека і Казімежа Марцінкевіча, де міністрами відповідальними за культуру були консерватори Анджей Закшевський та Казімеж Міхал Уздовський. «Національна спадщина» з назви міністерства зникла за

Польський правник та консервативний політик Казімеж Міхал Уяздовський, будучи міністром культури і національної спадщини у 2000–2001 рр. та у 2005–2007 рр., активно долучився до інституційного становлення культурної дипломатії, вважаючи її «важливим стовпом закордонної політики», що реалізує інтереси держави з допомогою культурних та інтелектуальних досягнень: «Часто важко заперечити враженню, що саме культурні контакти торують місце іншим формам співпраці (...) а там, де політична співпраця є складною або й неможливою, культурні контакти стають головним зняряддям формування міжнародних відносин»¹¹.

Незадовго до парламентських виборів 2001 року, міністр культури і національної спадщини К. Уяздовський розпорядженням № 11 від 6 листопада 2000 р. утворив Інститут національної спадщини як державну інституцію культури із офісом в Варшаві (спочатку на вулиці Краківське передмістя 15/17, згодом – на Новогродзькій 44/7) та «засягом діяльності на території Речіпосполитої Польщі»¹². До її статутних цілей було віднесено «збереження польського національної спадщини, ініціювання, підтримка і координація заходів і проектів з метою дослідження, поширення і розвитку польської культури, пошук позабюджетних засобів і використання їх для реалізації завдань Інституту»¹³. Фінансування Інститут отримував від Міністерства культури і національної спадщини РП у вигляді бюджетних дотацій та у формі угод на виконання робіт від урядових та самоврядних установ¹⁴.

Свою діяльність Інститут фактично розпочав в березні 2001 р., коли міністр К. Уяздовський на подання, призначеного 1 березня 2001 р., директора Інституту Томаша Мерти, затвердив склад Програмної ради Інституту національної спадщини (яка, згідно

урядування кабінету Лешека Міллера і міністра Анджея Целінського, представників партії Союз демократичної лівіци.

¹¹ Ujazdowski K. M. *Polityka ambientna*. Kraków: Ośrodek Myśli Politycznej, 2015. S. 247.

¹² Archiwum Akt Nowych (dalej – AAN). Zespół 2341. Instytut Dziedzictwa Narodowego w Warszawie, 2000–2002. Sygn. 12. Kontrola Instytutu Dziedzictwa Narodowego przeprowadzona przez przedstawicieli Ministerstwa Kultury w roku 2002 – protokół i załączniki. Tom 1. Ark. 64.

¹³ AAN. Zespół 2341. Instytut Dziedzictwa Narodowego w Warszawie, 2000–2002. Sygn. 2. Podstawy prawne i organizacyjne działalności Instytutu Dziedzictwa Narodowego – statut, regulaminy organizacyjne. Ark. 5.

¹⁴ Ibid. Ark. 7.

з Статутом, теж була керівним органом Інституту разом з директором) в кількості 15 осіб¹⁵. 9 березня 2001 р. призначено заступника директора Даріуша Гавіна, історика ідей, члена консервативного Варшавського клубу політичної критики¹⁶. До складу Програмної ради увійшли відомі вчені, суспільно-політичні, культурні діячі, зокрема Ришард Качоровський, Густав Голоубек, Адольф Юзвенко, Генрик Самсонович, Войцех Рошковський, Богдан Цивіньський, Ришард Легутко та ін. Головою ради обрали тодішнього директора Національного музею в Варшаві Фердинанда Рушчица.

В своїй організаційній структурі Інститут був невеликим, складався із шести співробітників, і ставив перед собою завдання «ініціювати, підтримувати і координувати дослідження, поширення і розвиток польської культури, й зокрема зберігати польську національну спадщину»¹⁷. Плани Інституту на 2001 рік засвідчують, що свою діяльність він не обмежував лише заходами з популяризації польської культури (створення інтернет-порталу польської культури, промоція видатних постатей польської культури, пожвавлення культурного життя серед локальних спільнот) але й проектами, які мали ширше суспільно-політичне значення, зокрема підтримка досліджень «традиції польського республіканізму і його впливу на польську політичну думку», видання путівника й лексикону по Варшавському гетто, збір польських усних свідчень про ХХ ст.¹⁸ На реалізацію проектів передбачався бюджет 1,5 млн. злотих¹⁹.

Уже в перші місяці діяльності Інституту національної спадщини, його керівництво налагодило співпрацю з Королівським Замком Варшаві – Пам'ятником історії і національної культури (щодо

¹⁵ AAN. Zespól 2341. Instytut Dziedzictwa Narodowego w Warszawie, 2000–2002. Sygn 1. Rada Programowa Instytutu Dziedzictwa Narodowego – akty nominacyjne członków Rady, regulamin Rady, protokoły posiedzeń, materiały na obrady, korespondencja. Ark. 8–23.

¹⁶ AAN. Zespól 2341. Instytut Dziedzictwa Narodowego w Warszawie, 2000–2002. Sygn. 12. Kontrola Instytutu... Ark. 39.

¹⁷ AAN. Zespól 2341. Instytut Dziedzictwa Narodowego w Warszawie, 2000–2002. Sygn 1. Rada Programowa Instytutu Dziedzictwa Narodowego... Ark. 78.

¹⁸ Ibid. Ark. 35, 37; AAN. Zespól 2341. Instytut Dziedzictwa Narodowego w Warszawie, 2000–2002. Sygn 4. Działalność Instytutu Dziedzictwa Narodowego w roku 2001 – sprawozdanie, notatki. Ark. 1–8.

¹⁹ AAN. Zespól 2341. Instytut Dziedzictwa Narodowego w Warszawie, 2000–2002. Sygn 3. Ark. 3.

спільної виставки «Bohaterowie Europy. Świadkowie wiary») та Фундацією осередку «Карта» (спільна діяльність в підготовці і виданню «Świadectwa XX wieku») ²⁰. В планах на 2002 р. було також видання багатотомної книги «Історія польської культури».

Однією із публікацій Інституту, що свідчила про його спрямованість його діяльності на формування польської історичної політики було видання «Поляки–Євреї 1939–1945. Вибір джерел» («Polacy–Żydzi. 1939–1945. Wybór źródeł»), підготовлене разом із Радою охорони пам'яті боїв і мучеництва, й видане видавництвом Rytm ²¹. Тримовне видання (польською, німецькою, англійською) містило 143 документи, які висвітлювали особливості відносин між поляками і євреями в роки Другої світової війни, головно через діяльність еміграційного уряду, Польської підпільної держави, Ради допомоги євреям «Жегота». Зокрема збірник містив «майже усі виступи уряду РП в екзилі на міжнародній арені, які інформували світ про Голокост і закликали до допомоги, офіційне становище Ради польських євреїв в Великій Британії в справі співпраці у 1939–1941 рр. польських громадян єврейської національності з совєцьким окупантом, звернення влади Польської підпільної держави (ставлення до Голокосту, заклики до солідарності і допомоги переслідуваним євреям, боротьби з грабежами) ²². Ця публікація стала знаковою з огляду на початок загальнопольської дискусії про вбивство поляками своїх сусідів-євреїв у селі Єдвабне в липні 1941 року.

У вересні 2001 р. в Польщі відбулися парламентські вибори, де більшість (41,04% голосів) отримала посткомуністична коаліція Союз демократичної лівиці–Союз праці. Сформований уряд очолив лідер Союзу демократичної лівиці Л. Міллер, а міністром відповідальним за культуру став представник цієї ж партії Анджей Целінський. У відомстві, яке змінило назву на Міністерство культури, почалися обговорення організаційних змін в існуючих інституціях культури. Наприкінці 2001 р. на засіданні Програмної

²⁰ AAN. Zespół 2341. Instytut Dziedzictwa Narodowego w Warszawie, 2000–2002. Sygn 8. Współpraca Instytutu Dziedzictwa Narodowego z instytucjami krajowymi – umowy o współpracę. Ark. 1–11.

²¹ Polacy–Żydzi 1939–1945: wybór źródeł. Polen–Juden: Quellenauswahl / oprac. A. K. Kunert; przedm. W. Bartoszewski. Warszawa: Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, 2001. 528 s.

²² AAN. Zespół 2341. Instytut Dziedzictwa Narodowego w Warszawie, 2000–2002. Sygn 1. Rada Programowa Instytutu Dziedzictwa Narodowego... Ark. 50.

ради Інституту національної спадщини обговорювався проект об'єднання установи із Центром анімації культури, проте Рада його не схвалила²³. А вже 7 травня 2002 р. міністр Анджей Целінський (за два місяці до відставки) ліквідував Інститут.

Того ж дня міністр А. Целінський розпорядився утворити Національний центр культури (далі – НЦК), інституцію, що поєднала в собі діяльність Центру анімації культури, Інституту національної спадщини, Крайового осередку документації регіональних товариств культури в Цеханові. До головних завдань нової інституції культури міністр відніс: «Популяризація польської національної спадщини як частини спільної, європейської культурної спадщини; творення ідеї культури, як сфери і знаряддя суспільно-економічного розвитку а також громадянської освіти; ініціювання громадського культурного руху і активної участі локальних спільнот в культурному житті.; пошук позабюджетних засобів з державних і закордонних фондів, в т. ч. Європейського Союзу і використання їх на реалізацію завдань Центру»²⁴.

Таке рішення викликало критику консервативних діячів, зокрема і К. Уяздовського, який переконував, що «в Польщі свідомість важливості минулого стала жертвою примітивного економізму», а поняття «національна спадщина» в назві міністерства «конституційно відповідало за шанування державної традиції»²⁵. Переконання тодішнього міністра А. Целінського, що поняття «національна спадщина» носило негативні ідеологічні конотації викликало спротив й через припинення діяльності Інституту, який «незважаючи на свою коротку діяльність зумів вирізнитися прекрасними ініціативами»²⁶.

НЦК отримала подібну до Інституту національної спадщини структуру з директором та Програмною радою як керівними органами²⁷. Головою останньої було обрано професора Анджея

²³ AAN. Zespół 2341. Instytut Dziedzictwa Narodowego w Warszawie, 2000–2002. Sygn 1. Rada Programowa Instytutu Dziedzictwa Narodowego... Ark. 44.

²⁴ AAN. Zespół 2342. Narodowe Centrum Kultury w Warszawie, 2002–2005. Sygn 8. Utworzenie Narodowego Centrum Kultury – zarządzanie Ministra Kultury, statut. Ark. 1–2.

²⁵ Ujazdowski K. M., Kostro R. Odzyskać pamięć. Polityka ambitna. Warszawa: Ośrodek Myśli Politycznej, 2015. S. 222–223.

²⁶ Ibid. S. 223.

²⁷ AAN. Zespół 2342. Narodowe Centrum Kultury w Warszawie, 2002–2005. Sygn 8. Utworzenie Narodowego Centrum Kultury... Ark. 5–6.

Роттермунда директора Королівського замку в Варшаві²⁸. Містилася установа в Варшаві на вулиці Краківське передмістя 21/23.

В березні 2004 р. міністр культури Вальдемар Домбровський (прийшов у відомство з посади директора Великого театру – Національної опери в Варшаві) видав нове розпорядження, яке змінювало статут НЦК, зокрема в частині цілей. Тепер вони звучали так: «Популяризація та захист польської культурної спадщини; ініціювання і координація стратегічних культурних програм; промоція культури як сфери і знаряддя суспільно-економічного розвитку, а також громадянської освіти; творення платформи для регіональної, міжрегіональної і міжнародної співпраці в сфері культури; забезпечення культурної інформації; заохочення активної участі громадян в культурному житті»²⁹. Крім того, до завдань НЦК було віднесено реалізацію стипендійних програм (зокрема таких як «Młoda Polska», «Gaude Polonia» та ін.) для творців і спеціалістів в галузі культури з Польщі і за кордону.

Першим керівником НЦК призначено Аліну Мангуську, яка до цього очолювала Департамент промоції Міністерства закордонних справ. Відповідно до організаційної структури інституція мала шість відділів: Культурного аналізу та інформації, Культурної освіти і практик, Підтримки регіональних культурних ініціатив, Розвитку культури та закордонної співпраці, Адміністрації, Економічний³⁰. У 2003 р. структуру НЦК доповнила ще одна одиниця – Центр культурних засобів і стратегії розвитку культури в регіонах³¹. Чергові зміни в структуру були внесені в квітні 2004 р., коли утворено відділи: Аналізу та інформації, Популяризації культури, Розвитку культури, Стипендійних програм і закордонної співпраці, Адміністративний, Економічний, Центр культурних засобів³². До слова, Відділ стипендійних програм і закордонної співпраці очолила відома україністка Богуміла Бердиховська,

²⁸ AAN. Zespół 2342. Narodowe Centrum Kultury w Warszawie, 2002–2005. Sygn 1. Rada Programowa Narodowego Centrum Kultury – regulamin Rady Programowej, wykaz członków Rady, plany spotkań, protokoły spotkań, materiały na obrady, korespondencja. 2003. Ark. 12.

²⁹ AAN. Zespół 2342. Narodowe Centrum Kultury w Warszawie, 2002 – 2005. Sygn 8. Utworzenie Narodowego Centrum Kultury... Ark. 17.

³⁰ AAN. Zespół 2342. Narodowe Centrum Kultury w Warszawie, 2002–2005. Sygn 8. Organizacja NCK – zarządzenia, regulaminy organizacyjne, wpis do rejestru instytucji kultury. Ark. 5.

³¹ Ibid. Ark. 21.

³² Ibid. 37.

авторка наукових та публіцистичних текстів на тему українсько-польського примирення³³.

3 січня 2003 р. міністр культури В. Домбровський поінформував міністра закордонних справ Польщі Влодзімежа Цімошевича, посла РП в Києві Марека Зюлковського і міністра культури і мистецтв України Юрія Богуцького про проект нової стипендійної програми «Gaude Polonia»³⁴. Протягом лютого-березня за координації Богуміли Бердиховської³⁵ пройшов відбір кандидатів, і призначено шість стипендій українським творцям (в таких галузях – література/переклад, мистецька кераміка, візуальне мистецтво, музика/композиція), серед них двом перекладачкам зі Львові Наталії Сняданко і Маріанні Кіяновській. В подальші роки лауреатами програми були також представники Білорусі, Грузії, Молдови, Росії, Албанії; стипендії реалізовано в Варшаві, Кракові, Лодзі, Вроцлаві, Катовіцах та інших містах Польщі³⁶.

Згідно з задумом ініціаторів програми, «Gaude Polonia» покликана «будувати порозуміння і добрі контакти на ґрунті культурної співпраці між Польщею та її близькими сусідами»³⁷. Тому метою програми було приближення польської культури митцям та перекладачам польської літератури з країн Центрально-Східної Європи.

³³ Бердиховська Б. Україна в житті Єжи Гедройця та на шпальтах паризької “Культури”. Простір свободи. Україна на шпальтах паризької “Культури” / упоряд. Б. Бердиховська. Київ, 2005. С. 9–32; Berdychowska B. Wokół tego, co dzieli. Najnowsza historia polsko-ukraińska na łamach polskiej prasy. Historycy Polscy i Ukraińcy wobec problemów XX wieku / pod red. P. Kosiewskiego i G. Motyki. Kraków, 2000. S. 198–205; Berdychowska B. Wołyń – wspólna refleksja nad przeszłością, czy samotne rozpamiętywanie o krzywdzie? Biuletyn Ukrainoznawczy. 2003. Nr 9. S. 98–103. Berdychowska B., Wujec H. Nie opuszczajmy rąk. Rzeczpospolita. 2002. Nr 156. 6–7 lipca.

³⁴ AAN. Zespół 2342. Narodowe Centrum Kultury w Warszawie. Sygn 48. Udział w programie stypendialnym „Gaude Polonia” – notatki 2003. Ark. 1–3.

³⁵ AAN. Zespół 2342. Narodowe Centrum Kultury w Warszawie, 2002–2005. Sygn 2. Rada Programowa Narodowego Centrum Kultury – regulamin Rady Programowej, wykaz członków Rady, plany spotkań, protokoły spotkań, materiały na obrady, korespondencja. 2004–2005. Ark. 14.

³⁶ AAN. Zespół 2342. Narodowe Centrum Kultury w Warszawie, 2002–2005. Sygn 1. Rada Programowa Narodowego Centrum Kultury... Ark. 58; Narodowe Centrum Kultury. URL: <https://nck.pl/dotacje-i-stypendia/stypendia/programy/gaude-polonia/dokumenty> (дата звернення: 23.10.2019).

³⁷ AAN. Zespół 2342. Narodowe Centrum Kultury w Warszawie, 2002–2005. Sygn 1. Rada Programowa Narodowego Centrum Kultury... Ark. 32.

На початку 2005 р. в Міністерстві культури виникла Концепція об'єднання Національного центру культури з Центром міжнародної культурної співпраці «Інститут Адама Міцкевича» (далі – ІАМ) в одну інституцію. Міністр культури В. Домбровський обумовлював необхідність так: «Однією з найважливіших причин об'єднання Національного центру культури та Інституту Адама Міцкевича є присутність Польщі в структурах Європейського Союзу і необхідність впровадження ефективних способів популяризації польської культури (...) Організовані до цієї пори сезони і презентації польської культури за межами краю не відповідають новим викликам, що виходять із нашої європейської приналежності (...) Новий Інститут імені Адама Міцкевича легше справиться із новими викликами аніж Національний центр культури і Інститут імені Адама Міцкевича окремо. Маючи інформацію про культуру в регіонах інституція допоможе в пошуках європейських дотацій і буде представляти найцікавіші події закордоном»³⁸. Станом на початок 2005 р. року в Центрі міжнародної культурної співпраці «Інститут Адама Міцкевича» працювало понад 50 осіб, а у НЦК близько 40, бюджет поєднаної інституції передбачався 20 млн злотих³⁹. Інституції займалися подібною, але разом з тим різноплановою. Коли ІАМ популяризував польську культуру закордоном, то НЦК займався анімацією локальної і регіональної культурної діяльності. За кулісами змін тривали політичні баталії, зокрема колишній міністр культури і національної спадщини К. Уяздовський, який в 2005 р. відповідав за культурно-історичну частину програми партії «Право і Справедливість» називав ідею об'єднання руйнівною⁴⁰.

2 лютого 2005 р. в пресі опубліковано оголошення Міністра культури про намір утворити 3 травня 2005 р. Інститут ім. Адама Міцкевича як об'єднання Центру міжнародної культурної співпраці «Інститут Адама Міцкевича» і Національного центру культури: «Метою об'єднання є, через покращення управління, раціоналізацію зайнятості і видавання фінансових ресурсів з державного бюджету, утворення інституції культури, яка інформуючи і популяризуючи буде в обдуманий, ефективний і систематичний спосіб формувати

³⁸ Minister łączy Instytucje. Gazeta Wyborcza. 2005. Nr 27. 2 lutego.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Cieślak J. Nowy Instytut Adama Mickiewicza. Rzeczpospolita. 2005. Nr 27. 2 lutego; Mickiewicz mniej ważny. Polityka. 2005. Nr 6 (2490). 12 lutego.

позиції польської культури на європейському та світовому культурному просторі»⁴¹. Незважаючи на протести і заклики призупинити об'єднання до виборів, що мали відбутися восени 2005 р. (відповідний лист до В. Домбровського скерували Владислав Бартошевський, Броніслав Геремек, Казімеж Уяздовський називаючи рішення таким, що виникає із «тимчасових партійних і особистих інтересів»⁴²). Таке рішення розцінювали як бажанням роздати посади політикам лівиці, які відходили від влади⁴³. Натомість міністр В. Домбровський усі звинувачення відкидав і говорив про відкритий конкурс на майбутнього директора інституції⁴⁴.

Це питання обговорювалося на засіданні Програмної ради Національного центру культури 23 березня 2005 р., коли голова Ради А. Роттермунд зауважив, що ідея злиття інституцій виникала, серед іншого, із необхідності підвищити ефективність популяризації польської культури, так як НЦК мало добрий професійний рівень, а IAM інструмент. Натомість представниця Департаменту промоції Міністерства закордонних справ Агнешка Вельovejська зазначила, що мова йде про ліквідацію інституції, яка добре функціонувала, а назву її змінюється на таку, яка «в громадській думці не має добрих нотувань»⁴⁵. На її переконання, в основі такого злиття лежали політичні справи, а дві інституції буде важко поєднати бо вони займаються різними справами. За результатами засідання Рада надіслала міністрові культури В. Домбровському лист, в якому закликала залишити всі позитивні напрацювання НЦК, зокрема такі програми як «Польські регіони в європейському культурному просторі», «Gaude Polonia», «Знаки часу», «Молода Польща», та не стирати слідів функціонування НЦК з майбутньої назви⁴⁶. Свою діяльність НЦК припинив 5 травня

⁴¹ Ogłoszenie Ministra Kultury. Gazeta Wyborcza. 2005. Nr 27. 2 lutego.

⁴² Obrona Instytutu Mickiewicza. Gazeta Wyborcza. 2005. Nr 32. 8 lutego; List w obronie IAM. Rzeczpospolita. 2005. Nr 32. 8 lutego.

⁴³ Pawłowski R. Jaki będzie Instytut Mickiewicza. Gazeta Wyborcza. 2005. Nr 33. 9 lutego.

⁴⁴ Pawłowski R. Jak znaleźć Zimmermana. Gazeta Wyborcza. 2005. Nr 35. 11 lutego.

⁴⁵ AAN. Zespół 2342. Narodowe Centrum Kultury w Warszawie, 2002–2005. Sygn 2. Rada Programowa Narodowego Centrum Kultury. Ark. 34.

⁴⁶ Ibid. Ark. 39.

2005 р., коли його повноваження перейняла новостворена інституція культури Інститут ім. Адама Міцкевича⁴⁷.

Сам же Інститут Адама Міцкевича – до 2005 р. повна назва Центр міжнародної культурної співпраці «Інститут Адама Міцкевича» був утворений в лютому 2000 р. як результат Порозуміння між міністром культури і мистецтв Анджеєм Закшевським і міністром закордонних справ Броніславом Геремеком, підписаного у 6 жовтня 1999 р. у вигляді Листа намірів. Документ окреслював співпрацю обох відомств в галузі промоції культури через формування закордонної культурної політики держави, обмін інформацією, творення бази даних польської культури, підтримку закордонних осередків полоністики, середовищ дослідників польської мови і культури⁴⁸. Утворений ІАМ також ставав «інституційним запліччям» для Польських інститутів за кордоном, які, разом з культурними аташе при посольствах, були в підпорядкуванні Міністерству закордонних справ РП⁴⁹. Від часу утворення і до 2005 р. директорами інституції були Даміан Кальбарчик, Ришард Жолтанєцкі, Томаш Глучкевіч, Ришард Кубяк.

До його завдань входила «організація і координація популяризації польської спадщини і польської мови; пошук позабюджетних ресурсів для реалізації завдань»⁵⁰. Після смерті

⁴⁷ Zarządzenie Nr 7 Ministra Kultury z dnia 5 maja 2006 r. w sprawie połączenia Centrum Międzynarodowej Współpracy Kulturalnej Instytutu Adama Mickiewicza i Narodowego Centrum Kultury. Dziennik Urzędowy. Nr 2. 2005. 31 maja. URL: http://bip.mkidn.gov.pl/media/download_gallery/index7568.pdf (дата звернення: 15.11.2019); Національний центр культури був ліквідований на неповний рік. Уже 15 березня 2006 р., після парламентських виборів і формування консервативного уряду Казімежа Марцінкевіча, новий міністр культури і національної спадщини Казімеж Уяздовський відновив діяльність інституції культури: Zarządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 14 marca 2006 r. w sprawie nadania statutu państwowej instytucji kultury Narodowemu Centrum Kultury. Dziennik Urzędowy. Nr 2. 2006. 31 marca. URL: http://bip.mkidn.gov.pl/media/download_gallery/index3e20.pdf (дата звернення: 17.11.2019).

⁴⁸ AAN. Zespół 2596. Centrum Międzynarodowej Współpracy Kulturalnej „Instytut Adama Mickiewicza” 1990–2005. Sygn 16 Informacje o działalności. Informacje o Centrum Międzynarodowej Współpracy Kulturalnej – „Instytucie Adama Mickiewicza” 2001–2002. Ark. 1–2.

⁴⁹ Powołano Instytut Adama Mickiewicza. Puls Biznesu. 2004. Nr 237. 7 grudnia. S. 7.

⁵⁰ AAN. Zespół 2596. Centrum Międzynarodowej Współpracy Kulturalnej „Instytut Adama Mickiewicza” 1990–2005. Sygn 3 Podstawy prawne działalności. Zarządzenia Ministra Kultury w sprawie utworzenia Centrum Międzynarodowej Współpracy Kulturalnej – „Instytut Adama Mickiewicza”. Ark. 1.

міністра А. Закшевського, його наступник, уже міністр культури і національної спадщини К. Уяздовський додав до завдань ІАМ «популяризацію знань про польську культуру і її історію через співробітництво з найважливішими закордонними культурними центрами, культурними центрами поляків, що проживають за кордоном; підготовка проектів і промоційних матеріалів для закордонних представництв Міністерства закордонних справ, особливо Польських інститутів, консульств, аташе з питань культури в інших представництвах»⁵¹.

ІАМ розпочав реалізацію низки проектів, що були спрямовані на підтримку постійної присутності польської мови, культури, історії в світі, а також реалізовував комплексні популяризаторські проекти поручені Міністерством культури і національної спадщини, Міністерством закордонних справ, канцелярією Президента РП. У звіті за діяльність у 2004 р. зазначено: «Важливими партнерами Інституту є польські та закордонні інституції культури, закордонні представництва Міністерства закордонних справ, центри університетської полоністики, середовища перекладачів, а також культурні осередки поляків, які проживають за кордоном»⁵².

Ще у 2001 р. ІАМ розпочав реалізацію проекту «Ближче Польщі», метою якого була дистрибуція польської преси, літератури, музики, фільму за кордон до «популяризаторів польської культури», тобто вчителів польської мови, перекладачів, наукових і урядових інституцій⁵³. Так у 2003 р. ІАМ кожного місяця вислав пресу до 1000 адресатів із 60 країн, разом 17 234 часописи⁵⁴. Іншим видом діяльності були студійні візити закордонних журналістів до Польщі, стажі і практики та ін.

Маючи на меті формування позитивного візерунку Польщі у світі, ІАМ реалізовував також закордонні популяризаторські проекти під назвою «Рік Польщі», які через театральні вистави,

⁵¹ AAN. Zespól 2596. Centrum Międzynarodowej Współpracy Kulturalnej „Instytut Adama Mickiewicza” 1990–2005. Sygn 3 Podstawy prawne działalności. Zarządzenia Ministra Kultury w sprawie utworzenia Centrum Międzynarodowej Współpracy Kulturalnej – „Instytut Adama Mickiewicza”. Ark. 11.

⁵² AAN. Zespól 2596. Centrum Międzynarodowej Współpracy Kulturalnej „Instytut Adama Mickiewicza” 1990–2005. Sygn 13. Roczne plany i sprawozdania. Sprawozdanie z działalności za rok 2004. Ark. 2.

⁵³ AAN. Zespól. 2596. Centrum Międzynarodowej Współpracy Kulturalnej „Instytut Adama Mickiewicza” 1990–2005. Sygn 12 Roczne plany i sprawozdania. Sprawozdanie z działalności za rok 2003. Ark. 24.

⁵⁴ Ibid. Ark. 24.

концерти, фільмові покази, книжкові презентації формували образ Польщі як «сучасної, відкритої країни з багатою культурою». Відтак були проведені заходи «Рік Польщі» в Іспанії, Франції, Австрії, Швеції.

Інститут Адама Міцкевича курував проведення Року Польщі в Україні, програмним директором проекту «Рік Польщі в Україні» призначено Барбару Вехно, керівника програмного відділу Інституту Адама Міцкевича⁵⁵. В підготовці до Року Польщі в Україні участь брали члени консультаційного комітету Оля Гнатюк, Богуміла Бердиховська, Уршула Дорошевська, Єжи Онух. Спеціальним представником міністра закордонних справ РП був Мирослав Чех⁵⁶. Напередодні відкриття Року Польщі в Україні 14–20 березня 2004 р. із студійним візитом Польщу відвідали українські журналісти та оператори з телеканалів ICTV, УТ-1, 1+1, радіостанцій «Ера FM», державного радіо, видань «Високий Замок», «Україна молода», Радіо Свобода, регіональних газет⁵⁷. На кошти і під опікою ІАМ проведено ряд зустрічей з польськими політиками, громадськими та культурними діячами, записано ряд інтерв'ю та репортажів з представниками різних галузей мистецтва та культури⁵⁸.

В рамках року Польщі в Україні, який тривав від березня 2004 до березня 2005 р. було відкрито також місця пам'яті пов'язані із польською культурою – 3 вересня 2005 р. за участі міністра культури РП Вальдемара Домбровського було відкрито пам'ятник Адамові Міцкевичу в Одесі, як подарунок міста Одеси для поляків і Польщі. До речі, автором проекту пам'ятника був український скульптор Олександр Князюк, який в травні 2005 р. відбув тижневий студійний тур в Польщі за підтримки ІАМ.

20 вересня р. В. Домбровський як голова Організаційного комітету Року Польщі в Україні урочисто відкрив Музей Юліуша

⁵⁵ AAN. Zespół 2596. Centrum Międzynarodowej Współpracy Kulturalnej „Instytut Adama Mickiewicza” 1990–2005. Sygn 8. Zbiór wewnętrznych aktów prawnych. Zarządzenia Dyrektora 2001–2005. Ark. 77.

⁵⁶ AAN. Zespół 2596. Centrum Międzynarodowej Współpracy Kulturalnej „Instytut Adama Mickiewicza” 1990–2005. Sygn 12. Roczne plany i sprawozdania... Ark. 55.

⁵⁷ AAN. Zespół 2596. Centrum Międzynarodowej Współpracy Kulturalnej „Instytut Adama Mickiewicza” 1990–2005. Sygn 40. Relacje z wyjazdów i spotkań. Wizyty gości zagranicznych w Polsce – programy, relacje, opinie. Ark. 348–352.

⁵⁸ AAN. Zespół. 2596. Centrum Międzynarodowej Współpracy Kulturalnej „Instytut Adama Mickiewicza” 1990–2005. Sygn 32. Współpraca z Ministerstwem Kultury. Korespondencja. 2005. Ark. 82–84.

Словацького, розташований в палаці родини Словацьких в Кременці. ІАМ займався організацією монтажу експозиції, транспортом, а проект сценографії розробляла теж польська музеєзнавець⁵⁹. На реалізацію року Польщі в Україні було передбачено 2,4 млн злотих⁶⁰.

3. Реалізація культурної дипломатії в контексті польсько-українських дискусій щодо історії

Культурну дипломатію демократичної Польщі характеризували також сильні історичні акценти, виражені інструменталізацією минулого задля актуальних політичних завдань. На зламі ХХ та ХХІ століть в інтелектуально-політичному житті Польщі існували два бачення політики щодо історії: «Одне надавало ваги ідентичності, вірі, предкам і шукало єдності на цій платформі. Друге виходило із переконання, що слід бути відкритими, освіченими, поляками і європейцями»⁶¹. Повернення посткомуністів до влади стало викликом для польських консерваторів та лібералів – спадкоємців опозиційного руху «Солідарність». Відтак вони розробили засади «нової історичної політики», сформованої на широкому культурному переказі, популяризації польської культури та історії за родоном.

Будучи складовою частиною культурної дипломатії, історична політика також носила інституційний вимір, що проявлявся у діяльності класичних та новостворених державних інститутів, громадських організацій та ін. Головними акторами, які формували історичний образ польського народу у демократичному суспільстві, були уряд, як політичний репрезентант, органи самоврядування, котрі формували і підтримували регіональні контексти історії, незалежні медіа і громадянське суспільство, об'єднане в товариства та організації, в тому числі і конфесійні⁶².

⁵⁹ AAN. Zespół 2596. Centrum Międzynarodowej Współpracy Kulturalnej „Instytut Adama Mickiewicza” 1990–2005. Sygn 13. Roczne plany i sprawozdania... Ark. 31.

⁶⁰ AAN. Zespół. 2596. Centrum Międzynarodowej Współpracy Kulturalnej „Instytut Adama Mickiewicza” 1990–2005. Sygn 31. Współpraca z Ministerstwem Kultury. Korespondencja. Tom II. Ark. 87.

⁶¹ Mikołajko, Z., Kowalska, D. Polacy zawsze byli podzieleni. Czas dobrej zmiany. Jak rodzi się rewolucja. Warszawa: Melanż, 2018. S. 177.

⁶² Traba R. Przeszłość w teraźniejszości. Polskie spory o historię na początku XXI wieku. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2009. S. 61.

Активізацію історичної складової культурної дипломатії Польщі відносять до 2004 р., коли президент Варшави Лех Качинський ініціював створення інтерактивного Музею Варшавського повстання, відкритого до 60-річчя від його початку. Такі комеморативні заходи були польською відповіддю на діяльність німецького «Центру проти вигнань» в якій вбачали «ревізію ФРН історії і спробою скинути із себе вину»⁶³. Разом з тим консервативне оточення Л. Качинського було переконаним, що Польща не розраховувалася до кінця з історією, адже увесь період ПНР був продовженням окупації, уже радянської⁶⁴. Таким чином Музей Варшавського повстання мав ніби розпочати процес звільнення від чужої історії і наповнити гордістю почуття поляків за свою, справжню історію.

Слід відзначити, що передумовами активізації польської історичної політики стало прийняття 18 грудня 1998 р. закону про створення Інституту національної пам'яті Польщі (повна назва – Інститут національної пам'яті – Комісії переслідування злочини проти польського народу (Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, далі – ІНП)⁶⁵. Утворена Сеймом через подолання вето президента-посткомуніста Александра Кваснєвського інституція провадила люстрацію, публічну освіту, розсекречувала та публікувала архівні документи⁶⁶. Діяльність ІНП також полягала у роботі із документами органів безпеки держави, створених і зібраних у період 22 липня 1944 р. до 31 липня 1990 р., а також документами органів безпеки III Райху, СРСР. Крім пошуку злочинів проти польського народу та люстраційної діяльності на ІНП було покладено також завдання з публічної освітньої активності (виставкова, видавнича, дослідницька). Відповідно структура ІНП складалася із чотирьох офісів – Головної комісії переслідування злочинів проти польського народу, Офісу поширення та архівації документів, Офісу публічної освіти, Люстраційного бюро. Управлінські функції ІНП виконував Голова, якого на п'ятилітній термін призначав Сейм, за

⁶³ Cenckiewicz S., Chmielecki A., Kowalski A., Piekarska A. Lech Kaczyński. Biografia polityczna 1949–2005. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2013. S. 906.

⁶⁴ Ibidem. 910–911.

⁶⁵ Dziennik Ustaw. 2007. Nr 63. Poz 424.

⁶⁶ Портнов А. Історії для домашнього вжитку. Есеї про польсько-російсько-український трикутник пам'яті. Київ : Критика, 2013. С. 123 ; Dziennik Ustaw. 2007. Nr 63. Poz 425.

згодою Сенату і з подання Колегії Інституту національної пам'яті – Комісії переслідування злочину проти польського народу⁶⁷. Першим головою ІНП у 2000–2005 рр. був професор Леон Керес.

Прихильники історичної політики розуміли необхідність існування ІНП як умову «зміцнення публічного дискурсу про минуле (...) через різні форми інституціоналізації цього дискурсу»⁶⁸. Критики згаданих практик наголошували на тому, що така активність призведе лише до інструменталізації історії в політичних цілях. Додамо, що різночитання ролі політичної еліти у консолідації польського народу своїми коренями сягає це періоду поділеної Польщі, коли сформувалася традиція суспільно-політичної діяльності, що ґрунтувалася на дихотомії позитивізм-романтизм. Представники першої традиції розбудову держави розуміли як постійну працю, подекуди співпрацю з ворогом задля майбутнього. Прихильники романтичної візії розуміли лише один шлях – через повстання і зриви, здобувати державність зі зброєю в руках. На початку другої декади ХХІ ст. польський соціолог Едмунд Внук-Ліпінський романтиками називав прихильників партії «Право і Справедливість» (далі – ПіС) позитивістами – Громадянської платформи⁶⁹.

Не випадково саме консервативна партія ПіС стала головним промотором «нової історичної політики». У необхідності її реалізації переконували й співробітники ІНП, особливо за головування у 2005–2010 рр. історика-медієвіста Януша Куртики. 30 березня 2006 р. Інститут національної пам'яті організував публічну дискусію на тему «Польська історична політика» за участю Маршалка Сейму РП Марека Юрека, історика Анджея Новака, посла від Громадянської платформи Аркадіуша Рибіцького, співробітника Музею історії Польщі Павла Скібінського. Учасниками дискусії від ІНП були його директор Януш Куртика та директор Бюро публічної освіти Інституту Ян Жарин. Тези висловлені під час дискусії стали ключовими у формуванні польської стратегії консолідації нації навколо хвалебних сторінок історії. Краківський історик А. Новак функцію ІНП вбачав у «дбанні про свою, а не чужу пам'ять»: «Одним із завдань

⁶⁷ Informator Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Oddział w Lublinie. Lublin, 2007. 70 s.

⁶⁸ Nijakowski L. Polska polityka pamięci... S. 41–42.

⁶⁹ Nizinkiewicz J. «Mamy dziś trzy Polski». Rzeczpospolita. 2013. 14–15 grudnia. S. 45.

історичної політики після 2005 р. має бути віддання справедливості романтичній традиції, яку особливо підкреслював Іван Павло ІІ, продовжуючи думку кардинала Стефана Вишинського»⁷⁰. Для Я. Куртики історія була «полем для свободи слова, свободи думки. Але історична політика – справою держави»⁷¹. До слова, частина співробітників ІНП, зокрема професор Ян Жарин, розпочали згодом політичну кар'єру.

Ідейні засади польської культурної дипломатії та історичної політики демонстрували важливість впорядкування місць пам'яті і в межах Польщі і за кордоном. Історичну політику Польщі в пам'яткоохоронній сфері реалізовувала Рада охорони пам'яті боїв і мучеництва (далі – РОПБМ) (утворена ще 1947 р. під назвою Рада охорони пам'ятників мучеництва⁷²). Підписаний президентом Болеславом Берутом і головою Ради Міністрів Юзефом Циранкевичем закон передбачав, що новостворений орган буде діяти під наглядом Міністерства культури і мистецтва й матиме дорадчі функції. У 1988 р. орган змінив назву на Рада охорони пам'яті боїв і мучеництва та діяв уже при голові Ради Міністрів. 1 серпня 2016 р. РОПБМ була ліквідована, а її функції перейшли до Міністерства культури та національної спадщини та Інституту національної пам'яті⁷³.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть, коли секретарем РОПБМ був історик Анжей Пшевознік, інституція відіграла важливу роль у відновленні польських військових цвинтарів за кордоном, зокрема в Україні. Рада здійснювала опіку над похованнями польських офіцерів у Биківні, Старобільську, Харкові та здійснювала складний переговорний процес з відновлення Польського військового меморіалу (у Польщі відомого як Цвинтар Орлят) на Личаківському цвинтарі у Львові. Перемовини, що тривали майже п'ятнадцять років і неодноразово зривалися і польською і українською стороною, закінчилися лише після

⁷⁰ Polska polityka historyczna. Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej. 2006. Nr 5 (64). S. 7

⁷¹ Махун С. Януш Куртика: «Історична політика – це справа держави». Дзеркало тижня. 2009. 5–11 грудня. С. 14

⁷² Ustawa z dnia 2 lipca 1947 r. o utworzeniu Rady Ochrony Pomników Męczeństwa. Dziennik Ustaw. 1947. nr 52. poz. 264. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19470520264/O/D19470264.pdf> (дата звернення: 4.05.2019).

⁷³ Wchodzą w życie przepisy noweli ustawy o IPN dot. likwidacji ROPWiM. URL: <https://www.wnp.pl/parlamentarny/wydarzenia/wchodza-w-zycie-przepisy-noweli-ustawy-o-ipn-dot-likwidacji-ropwim,12496.html> (дата звернення: 27.04.2019).

Помаранчевої революції 2004 р.⁷⁴. 24 червня 2005 р. Президенти України та Польщі Віктор Ющенко та Александер Квасневський урочисто відкрили Цвинтар Орлят та Меморіал Української Галицької Армії. Церемонія за участі не лише державних діячів, а й духовенства Римо-католицького костелу та Греко-католицької церкви розпочала традицію щорічних комеморативних громадсько-релігійних практик із спільного покладання квітів та запалення свічок українських та польських могилах 1 листопада⁷⁵.

З початом XXI ст. популярної форми набула інституціоналізація історичної політики через діяльність історичних музеїв, лаконічно охарактеризована як частина «пам'яттєвого буму» (від англ. *memory boom*). Як зауважив історик мистецтва, у 1991–2018 рр. директор Міжнародного Центру культури в Кракові, Яцек Пурхля, у посткомуністичній Європі «зацікавлення нового політичного класу культурою було передусім зумовлено черговими спробами інструменталізації культури для потреб нової державної ідеології. Культура, особливо для правих партій стала зручним знаряддям для здійснення гри на національних емоціях»⁷⁶. Відкриття Музею Варшавського повстання започаткувало появу низки інших музеїв, візуально багатих та складних за сюжетом. У 2009–2017 рр. тривав процес будівництва Музею Другої світової війни у Гданську, місті, що після Другої світової війни формувало свою ідентичність на багатогранній історичній спадщині. Польський політик Дональд Туск, уродженець Гданська, вважав, що «душу міста вбили нацисти, а війна і радянське варварство знищили його матерію»⁷⁷. Відродження міста і його пам'яті після Другої світової війни, а особливо в демократичній Польщі відбувалося із врахуванням одвічного гданського «genius loci»: «Сьогодні не мусимо невпинно шукати польських слідів в гданській історії і без комплексу прибульця можемо сказати, що це наше місто і прийняти всю його спадщину, разом з тими, для котрих Гданськ й надалі залишається

⁷⁴ Дет див.: Хахула Л. «Різуни» чи побратими? Сучасні польські дискурси про Україну. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2016. С. 178–208.

⁷⁵ Відкриття військових поховань у Львові та польсько-українські стосунки. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/931890.html> (дата звернення: 27.12.2018).

⁷⁶ Purchla J. *Medyceusze naszej transformacji*. *Ministrowie kultury doby transformacji. 1989–2005 (wywiady)*. Kraków: Uniwersitas, 2009, S. 8.

⁷⁷ *Był sobie Gdańsk*. *Rozmawiają* Zbigniew Żakiewicz, Donald Tusk, Paweł Hulle. *Liberalizm polski* / red. I. Krzemiński. Warszawa, 2015. S. 463.

найважливішим містом на світі, хоч роками уже живуть у Любеку, Бремї чи Гамбурзі»⁷⁸. На відміну від невід’ємних для польської свідомості місць національної пам’яті як Пошта польська, транзитний склад на півострові Вестерплатте, новопосталий Музей Другої світової війни став причиною політичних та ідеологічних дискусій. Його первісна форма з універсальним виразом не влаштувала частину еліти держави, представлену політиками партії «Право і справедливість». Відтак, у 2017 р., одразу після відкриття інституції, справа дійшла до зміни директора (на заміну Павелу Махцевичу директором призначили Кароля Навроцького) та змін в експозиційній частині, які мали підкреслювати важливий польських внесок у перемогу над нацизмом, великі людські і матеріальні втрати Польщі у війні⁷⁹.

Консервативній інтерпретації Другої світової війни та її спадщини протистояв ліберальний дискурс, що ґрунтувався на традиції поєднання, незважаючи на історичні поділи і трагедії. У післявоєнні десятиліття західноєвропейські народи дійшли згоди, що головним способом очиститися від тягаря Другої світової війни, було признання співвідповідальності за Голокост. У ФРН таким жестом стало вшанування на колінах канцлером ФРН Віллі Брандтом пам’яті жертв Варшавського гетто, у Франції – публічне визнання президентом Жаком Шираком французької відповідальності за пересилку євреїв до місць винищення у 1995 р. на стадіоні «Велодром». Ще раніше, у 1980-рр у Австрії твір Курта Вальдхайма змусив австрійців змістити фокус самоінтерпретації як першої жертви війни до співвідповідальності за жакхливий злочин⁸⁰. Натомість у посткомуністичних державах історична політика була скерована головним чином на представлення винятковості страждань лише свого народу.

Ще в 1965 р. єпископи Римо-католицького костелу з нагоди 1000-ліття хрещення Польщі розіслали 56 листів до єпископатів різних країн, в яких повідомлялося про наближення визначної для Польщі події⁸¹. З огляду на важливість і трагічність

⁷⁸ Był sobie Gdańsk. Rozmawiają Zbigniew Żakiewicz, Donald Tusk, Paweł Hulle. Liberalizm polski / red. I. Krzemiński. Warszawa, 2015. S. 464.

⁷⁹ Kania D. Bitwa o pamięć. Koniec pedagogiki wstydu. Gazeta Polska. 2017. 31 października. S. 26.

⁸⁰ Миллер А. Политика памяти в посткоммунистической Европе и ее воздействие на европейскую культуру памяти. Полития. 2016. № 1 (80). С. 111.

⁸¹ Roszkowski W. Historia Polski 1914–2005. Warszawa, 2009. S. 278.

польсько-німецьких відносин, особливе значення мало звернення до німецьких католицьких єпископів, надіслане з Риму 18 листопада 1965 року. У листі польські ієрархи закликали: «Спробуймо забути. Жодної полеміки, жодної холодної війни в майбутньому, лише початок діалогу. Простягаємо Вам наші руки, а також вибачаємо і просимо вибачення»⁸². Ініціатором такого жесту був Архієпископ Митрополит Вроцлавський Болеслав Комінек, багатолітній натхненник процесу визнання ФРН повоєнного кордону з Польщею по річках Одра і Ниса⁸³.

У випадку польсько-німецького примирення існувала сильна асиметрія вини і відповідальності за вчинене насильство. Для німців найскладнішим у процесі було усвідомлення того факту, що лише критичне і щире визнання факту своєї вини і відповідальності є необхідною умовою для зустрічей і розмов з поляками. З плином часу діалог поєднання змінює акценти – з перспективи «злочинець-жертва» постає партнерська розмова двох сторін, не обтяжених виною і злочинами, а презентуючи різні історичні умови і перспективи⁸⁴. Лист польських єпископів до німецьких був листом не злочинця і жертви, яка хоче пробачити вчинене над собою насильство, за умови визнання супротивником своєї вини. Важливими жестами з німецької сторони, які говорили про намір пройти дорогу поєднання стали покаяльні проці Товариства німецької католицької молоді під назвою «*Rach Christi*» а також Акції «Знаки покаяння» до Освенціму з середини 1960-х років. Інший символічний акт – клякання канцлера ФРН Віллі Брандта перед пам'ятником Героям Варшавського гетто⁸⁵.

За подібним сценарієм інтелектуальні та політичні еліти спробували налагодити й українсько-польський діалог у 1990-х рр. Проте тут жести офіційного Києва сприймалися симетрично зі своїми до німецької. Для поляків трагедії років Другої світової

⁸² Oredzie biskupów polskich do ich niemieckich braci w chrystusowym urzędzie pasterskim. URL: http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/oredzie-niem_18111965.html (дата звернення 14.09.2017).

⁸³ У 2005 р. в 40-річницю Листа, у Вроцлаві відкрито пам'ятник митрополитові Б. Комінку з написом: «...Przebaczamy i prosimy o przebaczenie» – «...Wir vergeben und bitten um Vergebung».

⁸⁴ Lüer J., Żurek R. Lekcja z polsko-niemieckiego pojednania? Pojednanie in progress. Kościół katolicki i relacje polsko-niemieckie po 1945 r. Katalog wystawy. Wrocław-Berlin, 2015. S. 13.

⁸⁵ Ibidem. S. 14.

війни теж свідчили про асиметрію вини – відповідальність за розпалювання міжнаціональної ворожнечі на Волині та в Галичині у 1943–1944 рр. покладали на українське націоналістичне підпілля – Організацію українських націоналістів чи Українську повстанську армію⁸⁶. Політичні жести до поєднання були зроблені на місці польських і відповідно українських поховань жертв українсько-польського військово-політичного конфлікту президентами Александром Квасневським та Леонідом Кучмою у 2003 р. в с. Павлівка (Україна) та Лехом Качинським і Віктором Ющенком у 2006 р. в с. Павлокома (Польща). Проте нагнітання міжнаціональної ворожнечі у наступне десятиліття призвело лише до ще більшого розходження інтелектуальних та політичних еліт України та Польщі щодо оцінки подій на Волині 1943 р., які польські Сейм та Сенат у 2016 р. кваліфікували геноцидом⁸⁷.

Разом з тим, і в Польщі і в Україні існували інтелектуально-політичні кола, діяльність яких була спрямована саме на пошук діалогу. Подібна діяльність знайшла свій вияв у серії наукових семінарів «Україна-Польща: Важкі питання» (1994–2008), співорганізаторами яких виступили наукові установи та вищі навчальні заклади обох країн, Світовий союз воїнів Армії Крайової, Об'єднання українців Польщі. Українські і польські історики подали приклад толерантного міжнаціонального діалогу з суперечливих проблем та поваги до права кожного народу вшанувати свої військово-історичні традиції (Українська Повстанська Армія, Армія Крайова)⁸⁸.

Характеризуючи польську історичну політику останнього двадцятиліття слід зазначити, що «центральна, традиційна модель пам'яті польської державної і національної спільноти робить наголос на окремі історичні події, патріотичні настанови щодо історичних обставин, формуючи її образ через відповідно сконструйовані практики вшанування певних аспектів минулого. З іншої сторони, цей проект розмонтовують ініціативи різного роду локальних пам'ятей, що беруть до уваги досвід меншин, навколо

⁸⁶ Україна-Польща: важкі питання. Т. 10. Варшава, 2006. С. 355–360.

⁸⁷ Детальніше див.: Калішук О. Українсько-польське протистояння на Волині та в Галичині у роки Другої світової війни: науковий та суспільний дискурс. Львів, 2013. 510 с.; Калішук О. У тіні Волині? Історія vs пам'ять. Львів, 2016. 162 с.

⁸⁸ Polska–Ukraina: trudna odpowiedź. Dokumentacja spotkań historyków (1994–2001). Kronika wydarzeń na Wołyniu i w Galicji Wschodniej 1939–1945. Warszawa, 2003. 184 s.

яких будуються певні спільноти»⁸⁹. Польський процес трансформації сприяв появі багатьох громадських організацій та фондів, які формували альтернативну до державної історичну політику. Такими інституціями були Осередок «Карта», Південно-Східний науковий інститут в Перемишлі, Фонд «Боруссія» в Ольштині, Фондація Пограниччя в Сейнах, Фондація Кжижова, Театр НН в Любліні та ін. Тобто географія поширення альтернативних візій і практик історії не залежала від політичних поділів і була репрезентована фактично по усій Польщі. Саме це дозволяло не зводити історичну політику сучасної Польщі щодо України до єдиного дискурсу, а аналізувати політично-історичні практики у різноманітних світоглядно-ідеологічних проявах.

Отже, польську культурну дипломатію початку XXI ст. визначала розвинута інституційно-організаційна структура з допомогою якої політичні уряди реалізовували програму презентації національної культури, налагодження міжкультурної комунікації, відновлення історичної пам'яті. Зовнішньополітичні пріоритети Польщі у сфері публічної та культурної дипломатії, а також історичної політики віддзеркалювали актуальні суспільно-культурні настрої громадян, важливість історичних річниць, культурних постатей чи подій для національного календаря поляків. Популяризація польської культури через культурно-мистецькі акції, видавничі проєкти, музейно-виставкові наративи була стратегією «м'якої сили», покликаної інтегрувати польське суспільство у європейську систему культурних координат. Український вектор польської культурної дипломатії визначали культурна спорідненість, історично спільна духовна й матеріальна спадщина, трагічне минуле та потреба історичного примирення понад взаємно заподіяними кривдами.

ВИСНОВКИ

Отже, польську культурну дипломатію початку XXI ст. визначала розвинута інституційно-організаційна структура з допомогою якої політичні уряди реалізовували програму презентації національної культури, налагодження міжкультурної комунікації, відновлення історичної пам'яті. Зовнішньополітичні

⁸⁹ Kobielska M. Polska kultura pamięci w XXI wieku: dominanty. Zbrodnia katyńska, powstanie warszawskie i stan wojenny. Warszawa: Instytut badań Literackich PAN, 2016. s. 26–27.

пріоритети Польщі у сфері публічної та культурної дипломатії, а також історичної політики віддзеркалювали актуальні суспільно-культурні настрої громадян, важливість історичних річниць, культурних постатей чи подій для національного календаря поляків. Популяризація польської культури через культурно-мистецькі акції, видавничі проєкти, музейно-виставкові наративи була стратегією «м'якої сили», покликаної інтегрувати польське суспільство у європейську систему культурних координат. Український вектор польської культурної дипломатії визначали культурна спорідненість, історично спільна духовна й матеріальна спадщина, трагічне минуле та потреба історичного примирення понад взаємно заподіяними кривдами.

АНОТАЦІЯ

Проаналізовано особливості інституційного становлення культурної дипломатії Республіки Польща на початку XXI століття. Показано, що сформовані консервативними середовищами наприкінці XX ст. засади репрезентації польської національної спадщини (традиція, ідентичність, відтворення національних моделей культури) були трансформовані в період перебування при владі польських посткомуністичних урядів у 2001–2005 роках. Розглянуто організаційну та проєктну діяльність Інституту національної спадщини, Національного центру культури, Центру міжнародної культурної співпраці «Інститут Адама Міцкевича», зокрема реалізацію цими інституціями культурно-дипломатичних та промоційних заходів в Україні (Рік Польщі в Україні, стипендійні програми, Форум видавців у Львові та ін.). Продемонстровано важливу роль культурної дипломатії для налагодження українсько-польського діалогу щодо історії, подолання травм минулого та формування нових засад історичних політик Республіки Польща та України, а також їх спрямованості на популяризацію історії й культури.

Література

1. AAN. Zespół 2342. Narodowe Centrum Kultury w Warszawie, 2002–2005.
2. AAN. Zespół 2596. Centrum Międzynarodowej Współpracy Kulturalnej «Instytut Adama Mickewicza» 1990–2005.
3. Archiwum Akt Nowych (дали – AAN). Zespół 2341. Instytut Dziedzictwa Narodowego w Warszawie, 2000–2002.

4. Berdychowska B. Wokół tego, co dzieli. Najnowsza historia polsko-ukraińska na łamach polskiej prasy. Historycy Polscy i Ukraińcy wobec problemów XX wieku / pod red. P. Kosiewskiego i G. Motyki. Kraków, 2000. S. 198–205.

5. Berdychowska B. Wołyń – wspólna refleksja nad przeszłością, czy samotne rozpamiętywanie o krzywdzie? Biuletyn Ukrainoznawczy. 2003. Nr 9. S. 98–103.

6. Berdychowska B., Wujec H. Nie opuszczajmy rąk. Rzeczpospolita. 2002. Nr 156. 6–7 lipca.

7. Był sobie Gdańsk. Rozmawiają Zbigniew Żakiewicz, Donald Tusk, Paweł Hulle. Liberalizm polski / red. I. Krzemiński. Warszawa, 2015. S. 459–467.

8. Cenckiewicz S., Chmielecki A., Kowalski A, Piekarska A. Lech Kaczyński. Biografia polityczna 1949–2005. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2013. 1024 s.

9. Cieślak J. Nowy Instytut Adama Mickiewicza. Rzeczpospolita. 2005. Nr 27. 2 lutego.

10. Dziennik Urzędowy. Nr 2. 2006. 31 marca. URL: http://bip.mkidn.gov.pl/media/download_gallery/index3e20.pdf (дата звернення: 10.12.2021).

11. Dziennik Ustaw. 2007. Nr 63. Poz 424.

12. Dziennik Ustaw. 2007. Nr 63. Poz 425.

13. Informator Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Oddział w Lublinie. Lublin, 2007. 70 s.

14. Kania D. Bitwa o pamięć. Koniec pedagogiki wstydu. Gazeta Polska. 2017. 31 października.

15. Kobielska M. Polska kultura pamięci w XXI wieku: dominanty. Zbrodnia katyńska, powstanie warszawskie i stan wojenny. Warszawa: Instytut badań Literackich PAN, 2016. 423 s.

16. Kwiatkowski P. T. Odzyskanie niepodległości w polskiej pamięci zbiorowej. Warszawa: Narodowe Centrum Kultury, 2018. 328 s.

17. Langowska J. Dyplomacja kulturalna czy kulturowa – definiowanie kultury i jej roli na arenie międzynarodowej z perspektywy nauk humanistycznych. Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ. Nauki Humanistyczne. 2018. № 21. S. 37–60. Doi: 10.26361/zntdh.09.2018.21.03 55.

18. List w obronie IAM. Rzeczpospolita. 2005. Nr 32. 8 lutego.

19. Lüer J., Żurek R. Lekcja z polsko-niemieckiego pojednania? Pojednanie in progress. Kościół katolicki i relacje polsko-niemieckie po 1945 r. Katalog wystawy. Wrocław Berlin, 2015. S. 7–15.

20. Mickiewicz mniej ważny. *Polityka*. 2005. Nr 6 (2490). 12 lutego.
21. Mikołajko, Z., Kowalska, D. *Polacy zawsze byli podzieleni. Czas dobrej zmiany. Jak rodzi się rewolucja*. Warszawa: Melanż, 2018. S. 163–191.
22. Minister łączy Instytucje. *Gazeta Wyborcza*. 2005. Nr 27. 2 lutego.
23. Narodowe Centrum Kultury. URL: <https://nck.pl/dotacje-i-stypendia/stypendia/programy/gaude-polonia/dokumenty> (дата звернення: 07.11.2020).
24. Nijakowski L. *Polska polityka pamięci. Esej socjologiczny*. Warszawa: WAIP, 2008. 270 s.
25. Nizinkiewicz J. «Mamy dziś trzy Polski». *Rzeczpospolita*. 2013. 14–15 grudnia.
26. Obrona Instytutu Mickiewicza. *Gazeta Wyborcza*. 2005. Nr 32. 8 lutego.
27. Ogłoszenie Ministra Kultury. *Gazeta Wyborcza*. 2005. Nr 27. 2 lutego.
28. Orędzie biskupów polskich do ich niemieckich braci w chrystusowym urzędzie pasterskim. URL: http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/oredzie-niem_18111965.html (дата звернення 09.02.2021).
29. Pawłowski R. Jaki będzie Instytut Mickiewicza. *Gazeta Wyborcza*. 2005. Nr 33. 9 lutego.
30. Pawowski R. Jak znaleźć Zimmermana. *Gazeta Wyborcza*. 2005. Nr 35. 11 lutego.
31. *Polacy–Żydzi 1939–1945: wybór źródeł. Polen–Juden: Quellenauswahl / oprac. A. K. Kunert; przedm. W. Bartoszewski*. Warszawa: Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, 2001. 528 s.
32. *Polska polityka historyczna*. Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej. 2006. Nr 5 (64). S. 3–11.
33. *Polska–Ukraina: trudna odpowiedź. Dokumentacja spotkań historyków (1994–2001). Kronika wydarzeń na Wołyniu i w Galicji Wschodniej 1939–1945*. Warszawa, 2003. 184 s.
34. Powołano Instytut Adama Mickiewicza. *Puls Biznesu*. 2004. Nr 237. 7 grudnia.
35. Purchla J. *Medyceusze naszej transformacji. Ministrowie kultury doby transformacji. 1989–2005 (wywiady)*. Kraków: Universitas, 2009, S. 7–11.
36. Roszkowski W. *Historia Polski 1914–2005*. Warszawa, 2009. 510 s.

37. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 20 października 2001 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie utworzenia Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Dziennik Ustaw. 2001 Nr 122. Poz. 1329.

38. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 26 października 1999 r. w sprawie utworzenia Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Dziennik Ustaw. 1999. Nr 91. Poz. 1014.

39. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 31 października 2005 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie utworzenia Ministerstwa Kultury. Dziennik Ustaw. 2005 Nr 220. Poz. 1885.

40. Traba R. Przeszłość w terażniejszości. Polskie spory o historię na początku XXI wieku. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2009. 328 s.

41. Ujazdowski K. M. Polityka ambitna. Kraków: Ośrodek Myśli Politycznej, 2015. 297 s.

42. Ujazdowski K. M., Kostro R. Odzyskać pamięć. Polityka ambitna. Kraków: Ośrodek Myśli Politycznej, 2015. S. 221–226.

43. Umińska-Woroniecka A. Od promocji stosunków kulturalnych i naukowych do dyplomacji kulturalnej w działaniach polskiej służby zagranicznej. Polski Przegląd Dyplomatyczny. 2010. № 5–6. S. 62–64.

44. Ustawa z dnia 2 lipca 1947 r. o utworzeniu Rady Ochrony Pomników Męczeństwa. Dziennik Ustaw. 1947. Nr 52. Poz. 264. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19470520264/O/D19470264.pdf> (дата звернення: 4.05.2020).

45. Wchodzi w życie przepisy noweli ustawy o IPN dot. likwidacji ROPWiM. URL: <https://www.wnp.pl/parlamentarny/wydarzenia/wchodza-w-zycie-przepisy-noweli-ustawy-o-ipn-dot-likwidacji-ropwim,12496.html> (дата звернення: 27.01.2021).

46. Wiśniewski R. Ku polskiemu modelowi dyplomacji kulturalnej. Rocznik Polskiej Dyplomacji Kulturalnej. 1999. S. 4–10.

47. Zagraniczna polityka kulturalna Polski i jej priorytety na lata 2001–2003. Przegląd Rządowy. 2001. № 9. S. 65–67. URL: http://www.poprzedniastrona.premier.gov.pl/archiwum/_i/dokumenty/P R0109.pdf (дата звернення: 11.09.2021).

48. Zarządzenie Nr 7 Ministra Kultury z dnia 5 maja 2006 r. w sprawie połączenia Centrum Międzynarodowej Współpracy Kulturalnej Instytutu Adama Mickiewicza i Narodowego Centrum Kultury. Dziennik Urzędowy. Nr 2. 2005. 31 maja. URL: http://bip.mkidn.gov.pl/media/download_gallery/index7568.pdf (дата звернення: 15.11.2019).

49. Бердиховська Б. Україна в житті Єжи Гедройця та на шпальтах паризької «Культури». Простір свободи. Україна на

шпальтах паризької «Культури» / упоряд. Б. Бердиховська. Київ, 2005. С. 9–32.

50. Відкриття військових поховань у Львові та польсько-українські стосунки. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/931890.html> (дата звернення: 27.12.2018).

50. Каліщук О. У тіні Волині? Історія vs пам'ять. Львів, 2016. 162 с.

51. Каліщук О. Українсько-польське протистояння на Волині та в Галичині у роки Другої світової війни: науковий та суспільний дискурс. Львів, 2013. 510 с.

52. Махун С. Януш Куртика: «Історична політика – це справа держави». Дзеркало тижня. 2009. 5–11 грудня.

53. Портнов А. Історії для домашнього вжитку. Есеї про польсько-російсько-український трикутник пам'яті. Київ : Критика, 2013. 344 с.

54. Україна–Польща: важкі питання. Т. 10. Варшава : Тирса, 2006. 370 с.

55. Хахула Л. «Різуни» чи побратими? Сучасні польські дискурси про Україну. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2016. 304 с.

Information about the authors:

Khakhula Liubomyr Ihorovych,

Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher,

Senior Research Fellow

Center for the Study of Ukrainian-Polish Relations

of Ivan Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies

of the National Academy of Sciences of Ukraine

4, Kozelnytska Str., Lviv, 79000, Ukraine,

Deputy Director for Museum Development

Municipal Institution of the Lviv Regional Council "Lviv Historical

Museum"

6, Market sq., Lviv, 79008, Ukraine

Pidshybiakin Serhii Viacheslavovych,

Researcher of the Research Laboratory of Problems of Information

and Psychological Confrontation

Institute of moral and psychological support of National Academy

of Land Forces named after Hetman Petro Sagaidachny

32, Heroiv Maidanu Str., Lviv, 79026, Ukraine